

5. Harlanova E.M. Razvitie social'noj aktivnosti budushhih specialistov: psihologo-pedagogicheskij aspekt. Uchebnoe posobie. / E.M. Harlanova. – Cheljabinsk, 2009. – 187s.

Резюме. В статье автор подчеркивает, что социально активная личность влияет на общественные отношения, успешно реализует свою жизненную позицию в различных видах социальной деятельности. Раскрывая тему, автор характеризует понятия «социальная активность личности», определяет компоненты структуры социальной активности старших подростков, обосновывает критерии, показатели сформированности данного качества у учащихся подросткового возраста, определяет уровни сформированности данного качества, характеризует диагностические методики, определяющие уровень сформированности социальной активности у старших подростков.

Ключевые слова: социальная активность личности, структура социальной активности личности, компоненты структуры социальной активности личности, критерии, показатели, уровни сформированности социальной активности личности, психолого-педагогическая диагностика.

Summary. The author is revealing the importance of the problem, and testifies that thanks to the personality development quality, it affects certain social relationships, successfully implementing its stance in a variety of social activities. Expanding the topic, the author describes the concept of «social activity of the individual», defines the components of the social activity structure of older adolescents, justifies the criteria of development of this characteristic feature of adolescence students, describes the diagnostic tools that determine the level of development of social activity in older teenagers.

Key words: social activity of the individual, the structure of social activity of individual, components of the structure of the social activity of the individual, criteria, indicators of development of the social activity of the individual, psycho-pedagogical diagnostics.

УДК 378.147:[37.091.12:159-051]-026.15

О.І. АРТЕМОВА

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

У статті розглянуто питання удосконалення професійної підготовки майбутніх психологів у руслі новітніх тенденцій розвитку суспільства, зокрема, розвиток їх креативності під час навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: креативність, креативна особистість, креативний потенціал, професійна підготовка, креативний проєс, дивергентне мислення, уява, емпатія, комунікабельність, компетентність.

Постановка проблеми. Зміни у суспільстві, що відбуваються досить швидко, потребують від людини якостей, котрі б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких змін. Для того, щоб успішно функціонувати у ситуації постійних змін, щоб адекватно на них реагувати, особистість повинна активізувати свій креативний потенціал. Виникає протиріччя між репродуктивним характером традиційної системи освіти і нагальною потребою суспільства у креативній системі розвитку особистості.

Формування креативності варто починати на ранніх етапах розвитку особистості. Але не менш важлива активізація креативного потенціалу особистості в студентські роки, коли молода людина засвоює основні принципи професійного кредо. У процесі навчання та практики відбувається формування професійних умінь та навичок, необхідних в організації навчально-виховного процесу.

Оскільки креативність є ключовим поняттям нашого науково дослідження, то виникає потреба у визначенні цієї дефініції. Термін «креативність» активно був використаний в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів (О. Артемова, В. Давидов, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, Г. Костюк, О. Лук, С.Максименко, А. Маслоу, О. Матюшкін, В.Моляко, Н.Пов'якель, Я.Пономарьов, В.Рибалка, Б.Теплов, О.Тихомиров, Дж.Гілфорд, П.Торренс, В. Франкл, Е. Фром та ін.). Проте згадане поняття не можна визнати чітко та однозначно визначеним, не запропоновано єдиного підходу або концепції креативності. Існує близько сотні визначень згаданого поняття, що відбивають уявлення дослідників, представлених в межах численних концепцій креативності. З огляду на вищевикладене, наше завдання полягає у виробленні якомога адекватної технології формування креативної компетенції майбутніх психологів та активізацію їхнього креативного потенціалу до здійснення навчально-виховного процесу відповідно до вимог сучасного соціуму, тобто формуванню гармонійно розвиненої креативної особистості.

Метою статті є виявити особливості і шляхи розвитку креативності майбутніх психологів як складової професійної підготовки студентів психологічних факультетів.

Результати теоретичного дослідження. Креативність (від лат. creatio - створення) – творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактору. На думку П. Торренса, креативність включає в себе підвищену чутливість до визначення цих проблем, до дефіциту або протиріч знань, дій з визначення цих проблем, до

пошуку їх рішень на основі висунення гіпотез, до перевірки і зміни гіпотез, до формулювання результату вирішення [6]. Для визначення креативності використовуються різноманітні тести дивергентного мислення, особистісні опитувальники, аналіз результативності діяльності. З метою поліпшення розвитку креативного мислення можуть використовуватись навчальні ситуації, котрі характеризуються незавершеністю або відкритістю для інтеграції нових елементів, при цьому студентів потрібно заохочувати до формулювання великої кількості питань. Отже, креативність – це риса особистості, здатність породжувати незвичні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [1,с.56].

Принцип креативності у професійній підготовці майбутніх психологів полягає у максимальній орієнтації на творче начало у навчальній діяльності, засвоєнні власного досвіду творчої діяльності. Тут мова йде не просто про просте виконання завдань по аналогії, а передусім мається на увазі формування в студентів здатності самостійно знаходити рішення завдань, які не зустрічались раніше, самостійне відкриття ними нових способів дій. В кожній особистості є закладений свій креативний потенціал, який варто відчутти в собі та розкрити і реалізувати його в своїй життєтворчості. Саме креативна здатність ґрунтується на творчій фантазії, яка є синтезом уяви та емпатії.

Завданням викладачів психологічних факультетів і є активізація цієї творчої фантазії, яка в свою чергу активізує креативність та розвиває вроджені творчі здібності. З огляду на поставлену нами проблему, завданням професійної підготовки майбутніх психологів є активізація усіх їхніх креативних здібностей і вироблення мотивації до здійснення навчально-виховного процесу засобами творчості, тобто пошуку креативних шляхів до розвитку власного креативного потенціалу. Цей розвиток можна забезпечити через мовленнєву діяльність. Модель взаємодії психолога з клієнтами, бо саме цей фахівець виступає як модель в сучасному суспільстві, потребує творчого підходу до розробки і застосування інноваційної психологічної роботи з ними, зокрема розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх чинника – креативності [4]. Саме професійно-комунікативні здібності і чинники їх розвитку, а також, визначення взаємозв'язку психологічних особливостей креативності та професійно-комунікативних здібностей у становленні особистості студентів, виступають важливою складовою психологічної готовності майбутнього фахівця до успішної професійної діяльності. Незважаючи на актуальність досліджуваних питань, доречно констатувати, що проблематика креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, в тому числі і за умов сучасних розвивальних психотехнологій та психотехнік, до останнього часу розроблялась недостатньо. Тому має науковий сенс цілеспрямоване вивчення універсальних характеристик креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, розкриття природи і умов становлення професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів.

Професійно-комунікативні здібності є комплексом індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечують професійно-спрямовану здатність особистості до активного та ефективного (оптимального) спілкування, передавання та адекватного сприйняття інформації, організації взаємодії з іншими людьми, адекватного розуміння себе та своєї поведінки, розуміння партнерів по спілкуванню та їх поведінки, що виступає необхідною умовою подальшої успішної професійної діяльності. Існує тісний взаємозв'язок креативності та професійно-комунікативних здібностей студентів, результативності вирішення професійно-комунікативних завдань у майбутніх психологів та ряду психологічних чинників: якісні та кількісні характеристики креативності особистості, типологічні властивості сили/слабкості нервової системи, рівнем контактності (зумовлюється мотивацією психологічної діяльності, бажанням контактувати з професійним середовищем, усвідомленням професійно важливих комунікативних характеристик психолога), рівнем креативного потенціалу, спрямованістю особистості та взаємозв'язком типу особистості і сфери професійної діяльності. Розвиток креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів у вищих навчальних закладах відбувається на ґрунті психологічних передумов, серед яких виокремлено наступні: вроджені, загально-психологічні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні, котрі повинні розглядатися викладачами в єдності і взаємозумовленості [4].

Професійно-комунікативні здібності, як і характеристики креативності, набувають свого розвитку залежно від зовнішніх впливів та соціальних умов. Визначено деяке зниження в темпах їх розвитку, хоча і незначне. Це свідчить про тісний взаємозв'язок між креативністю та комунікативними здібностями і про недостатність комунікативної підготовки як суттєвої професійно-важливої характеристики майбутнього психолога. Професійно-комунікативні здібності інтегруються у стилі професійної взаємодії психолога, забезпечуючи індивідуальний характер його комунікативної діяльності з клієнтом та є основою готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, провідним компонентом якої є високий рівень креативності. Виявлено комплекс психологічних складових професійно-комунікативних здібностей. Визначено, що загальний рівень розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів нерівномірний.

Професійно-комунікативні здібності майбутніх психологів включають змістовні структурні складові: контактність, легкість вступу в професійно-комунікативні контакти, здібності тримати професійно-комунікативні контакти, здібності слухати і розуміти інших, здійснювати психологічний вплив в процесі комунікації, розрізняти первинний і глибинний зміст повідомлень клієнтів, адекватно розуміти вербальні і невербальні комунікативні сигнали, тривалий час утримувати велику кількість інформації, здатність долати комунікативні бар'єри тощо [3].

Нами було виділено показники креативності (креативний потенціал, оригінальність, гнучкість, швидкість мислення, розвинена уява, надання переваг труднощам, схильність до ризику, допитливість,

соціальна, особистісна, вербальна, невербальна, комунікативна креативність). Виявлено різні профілі креативності студентів (гармонійний, негармонійний) та їх рівні (зависокий (обдарований), високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький).

Надзвичайно важливу роль у розвитку креативності студентів відіграє аудиторна робота. Проведення семінарських, практичних і лабораторних занять дозволяє оптимально поєднувати лекційні заняття із систематичною самостійною навчально-пізнавальною діяльністю студентів, їх теоретичну підготовку з практичною; розвивати уміння і навички розумової праці, творчого мислення, використовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань; формувати у студентів інтерес до науково-дослідної роботи і залучення їх до наукових досліджень; удосконалювати уміння і навички здійснення різних видів майбутньої професійної діяльності.

Для успішного розвитку креативного потенціалу потрібно розвивати особистісну зрілість майбутніх психологів, де значущим є прагнення студентів до особистісного зростання і відповідні умови під час навчання [2, 278]. Психологічними засобами розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є: тренінг особистісного зростання, психологічне консультивання з питань особистісного зростання, арттерапія, супервізія, АСПН. Для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є відвідування тренінгів, в яких використовувалися такі методи і прийоми: активізаційні і релаксаційні вправи, вправи-метафори, психогімнастичні вправи, ігрові методи (ситуативно-рольова гра), проєктивний малюнок, аналіз повчальних притч, виконання домашніх завдань та ін. Тренінг оптимізує розвиток комунікабельності, емпатійності, Его-ідентичності, самоприйняття, автентичності.

Для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів пропонуємо застосовувати різні види арттерапії: бібліотерапію, музикотерапію, малюнкову терапію, ігротерапію та ін. Арттерапію можна включити як складові частини при засвоєнні практичних курсів з психології, особливо тренінгів, різного роду практикумів чи як спецкурс. Арттерапія допомагає розвивати креативність, що є важливою професійно значущою характеристикою особистісної зрілості майбутніх психологів. Елементи арттерапії ефективно використовувалися на тренінгових заняттях: прийоми малюнкової терапії (при виконанні малюнків вправ), музикотерапії (під час релаксаційних вправ), ігрової терапії (у використанні рольових ігор), бібліотерапії (при обговоренні повчальних притч) тощо. Читання повчальних притч сприяло розвитку життєвої філософії, усві домленню сенсу життя, трансцендентності, прагненню до самоактуалізації, моральності, самостійності, відповідальності, що є професійно значущими характеристиками особистісної зрілості майбутніх психологів.

Ефективним для особистісної психокорекції є метод активного соціально- психологічного навчання (АСПН), який сприяє гармонізації особистості, зростанню почуття необхідності власного вдосконалення й відповідальності за свій розвиток, за реалізацію своїх потенційних можливостей [5]. Прийомами АСПН є: спонтанна невимушена дискусія, психогімнастичні вправи, рольова гра, психодраматична гра, робота з психомалюнком, використання предметної моделі. Також важливо під час навчання використовувати акмеологічні технології особистісно-професійного зростання. Акмеологічні технології – сукупність засобів, спрямованих на розкриття внутрішнього креативного потенціалу особистості, розвиток властивостей і якостей, які сприяють досягненню високого рівня особистісно-професійного розвитку та професіоналізму. Акмеологічні технології є індивідуально спрямованими, вони використовуються для особистісно-професійного розвитку особистості. Важливою є акмеологічна оптимізація (акмеологічний супровід) майбутніх психологів у виші, створення найбільш оптимальних умов для вирішення завдань максимальної самореалізації особистості, досягнення вершин професіоналізму. Акмеологічний підхід сприяє формуванню у студентів мотивації до професійного і особистісного зростання.

Важливим у розкритті креативного потенціалу є складання акмеологічного алгоритму — послідовності і етапів розвитку. Описуючи засоби особистісного зростання, майбутні психологи ведуть щоденники, в яких звертають увагу на те, яку вони найчастіше використовують літературу та психологічні методики. Тому під час професійної підготовки майбутніх психологів варто активізувати студентів на використання й інших методів та засобів професійно-особистісного зростання: ознайомлення з працями видатних психологів, науковими журналами психологічної проблематики, організації бесід, круглих столів, ґрунтовних наукових досліджень із виступами на наукових конференціях, опанування методики аутотренінгу та ін.

Ефективним для прогнозування професійно-особистісного розвитку є акмеологічний аналіз, на основі якого виявляють акмеологічні умови й фактори, будуються прогнози та вибираються шляхи й способи розвитку особистості й професіоналізму майбутніх психологів. Для визначення відповідності особистісних якостей майбутнього психолога обраній спеціальності проводиться психолого-акмеологічна діагностика. Діагностичними методами в акмеології, крім тестів, є психобіографічний метод, акмеологічна експертиза. Аналіз автобіографії, біографічне інтерв'ю — трудомісткий метод дослідження, який полягає в докладному спілкуванні з обстежуваним про його життєвий шлях, найбільш важливі події духовного життя. Майбутнім психологам можна запропонувати написання «Книги мого життя». Важливою є акмеологічна експертиза — комплексна самооцінка з метою виявлення власного рівня професійної майстерності і пошуку резервів для вдосконалення професійної діяльності. Майбутні психологи під час вивчення психологічних дисциплін вели щоденники особистісно-професійного зростання, де відповідали на запитання «Які мої особистісні і професійні якості зараз?», «Яким я бачу себе майбутнім психологом і особистістю?». Аналізуючи відмінності цих образів, студенти дають відповіді на запитання у щоденниках особистісно-професійного зростання «Над якими

професійними і особистісними якостями мені ще потрібно працювати, що вдосконалювати у перспективі?». Здійснення психолого-акмеологічної підтримки можливе завдяки проведенню тренінгів, консультування. Акмеологічне консультування — надання консультативної допомоги майбутнім психологам у досягненні вершин професійної діяльності, особистісної і професійної зрілості тощо.

Важливою для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є самостійна робота, де студенти займають активну суб'єктну позицію в особистісному і професійному зростанні, активна самоосвіта, самовиховання і саморозвиток. Щосеместрові і щорічні самозвіти про власні досягнення в особистісно-професійному зростанні можуть доповідатися на практичних, лабораторних заняттях, чи у вигляді круглих столів. Це активізує саморегуляцію, трансцендентність, самоактуалізацію.

Ефективними для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є активні методи навчання: групові дискусії, аналіз проблемних ситуацій, рольові ігри, вправи на самопізнання і самооцінювання, мозковий штурм, невербальні прийоми, метод аналізу конкретних ситуацій, моделювання майбутнього професійного процесу, метод «круглого столу», ділові ігри, метод самостійного формулювання психологічних понять та ін. В результаті застосування активних методів навчання розвивається самостійність, інтелектуальність, креативність, що є професійно значущими характеристиками особистісної зрілості майбутніх психологів. Проблемне навчання — система методів і засобів навчання, основою якого виступає моделювання реального творчого процесу за рахунок створення проблемної ситуації й управління пошуком вирішення проблеми. У проблемних ситуаціях розвивається інтелектуальність, критичне мислення студентів, вміння аналізувати й об'єктивно оцінювати ситуацію, зважувати аргументи «за» і «проти», що є професійно значущим для психолога.

Отже, майбутній психолог повинен володіти здатністю до творчого мислення та інноваційної діяльності, самостійності й нестандартності рішень, інтелектуальної компетентності. Тому одним із найважливіших завдань вузів на сучасному етапі є пошук найбільш ефективних і дієвих форм роботи щодо формування їхнього креативного потенціалу.

Креативність психолога є обов'язковою характеристикою цілісної особистості, що зумовлена відповідними психолого-педагогічними умовами та високим рівнем сформованості її професійних та особистісних якостей. Тому стратегія креативного підходу до організації освітнього процесу у вищій школі повинна передбачати усвідомлення майбутніми психологами власних особистісних і професійних можливостей, розвиток творчих здібностей до рівня креативних; задоволення потреби у новизні і нестандартних способах розв'язання професійних проблем; установку на творчість і подолання стереотипних способів та формалізму у професійних діях; прогнозування шляхів і вдосконалення креативного потенціалу особистості майбутнього фахівця.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці теоретико-методичних засад використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій для розвитку професійної креативності практичних психологів, форм та методів саморозвитку креативних умінь та навичок майбутніх спеціалістів.

Список використаних джерел

1. Артемова О.І. Креативність як засіб розвитку учнів // Науково-практичний журнал «Еврика». – №1, РЕГІ, 1998.- с.59-61.
2. Дідик Н.І. Розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Український науковий журнал «Освіта регіону». – №2. – 2013. – с. 278
3. Кукаленко-Луцянець І.В. Психологічні засади розвитку особистісно-креативного підходу в навчанні студентів університету (на матеріалі іноземної мови) / І.В. Кукаленко-Луцянець. – Автореф. дис. канд. псих. наук. – Ін-т педагогіки та психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 22 с.
4. Розова Т. М. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2007 – 289 с.
5. Психологічні основи групової психокорекції. Навч. посібник. / Т. С Яценко. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.
6. Stain B.S. Memory and Creativity // Handbook of Creativity. – Ed. of J.A. Glover and other. – Plenum Press, N.Y. and London. 1988.

References

1. Artemova O.I. Kreaty`vnist` yak zasib rozvy`tku uchniv // Naukovo-prakty`chny`j zhurnal «Evry`ka». – №1, REGI, 1998.- 59-61 s.
2. Didy`k N.I. Rozvy`tok profesijno znachushhy`x xaraktery`sty`k osoby`stisnoyi zrilosti majbutnix psy`xologiv / Ukrayins`ky`j naukovy`j zhurnal «Osvita regionu». – №2. – 2013. – 278 s.
3. Kukalenko-Lukyanez` I.V. Psy`xologichni zasady` rozvy`tku osoby`stisno-kreaty`vnogo pidxodu v navchanni studentiv universy`tetu (na materialii inozemnoyi movy`) / I.V. Kukalenko-Lukyanez`. – Avtoref. dy`s. kand. psy`x nauk. – In-t pedagogiky` ta psy`xologiyi prof. osvity` APN Ukrayiny`. – K., 2003. – 22 s.
4. Rozova T. M. Kreaty`vnist` yak chy`nny`k rozvy`tku profesijno-komunikaty`vny`x zdibnostej majbutnix psy`xologiv : dy`s... kand. psy`xol. nauk: 19.00.07 / Nacional`ny`j pedagogichny`j un-t im. M.P.Dragomanova. – K., 2007. – 289 s.

5. Psy`xologichni osnovy` grupovoyi psy`xokorekciyi. Navch. posibny`k. / T. S Yacenko. – K.: Ly`bid`, 1996. - 264 s.
6. Stain B.S. Memory and Creativity // Handbook of Creativity. – Ed. of J.A. Glover and other. – Plenum Press, N.Y. and London. 1988.

Резюме. В статье анализируется понятие креативного процесса; рассмотрено понятие "креативная личность"; охарактеризованы основные качества будущего практического психолога; проанализированы особенности процесса развития креативного потенциала личности будущего практического психолога в условиях профессиональной подготовки.

Ключевые слова: креативность, креативная личность, творчество, креативный процесс, креативная компетентность, креативный потенциал.

Summary. The author analyzes the concept of creative pedagogical process, considers the concept "creative personality", describes the main qualities of the prospective specialist in social sphere, and analyzes peculiarities of forming creativeness of the future practical psychologists in the conditions of professional training.

Key words: creativity, personality, creative work, creative process, creative competence.

УДК 159.923.2

О.М. БАРНО

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ВІДНОСИНИ У ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Людина вступає у взаємини з суспільством, яке приймає його для того, щоб він зміг накопичити необхідний йому досвід, пройшовши свій життєвий шлях, виконавши життєву програму. І з моменту появи людини на світ, а вірніше задовго до його народження (створення сім'ї, де зможе народитися дитина і т.д.) в силу вступає закон причини і наслідку - закон збереження енергії.

Ключові слова: психологія, дитина, минулий досвід, минуле, сьогоднішня, майбутнє, життя, людина-планета, природа-людина, людина-людина, людина-колектив, людина-суспільство, людина-планета, людина-Всесвіт.

Постановка проблеми. Психологія розвитку особистості в системних відносинах дає обґрунтування відносної одночасності повторення закономірностей розвитку в будь-яких психосистемних відносинах, де індивідуальним проявом буде реалізація людини в певних життєвих умовах, які характеризують простір і час його прояву.

Вступаючи в системні відносини з навколишнім світом людина стає причиною змін в ньому. Одночасно і навколишній світ є визначальним розвиток людини.

Людина вступає у взаємини з суспільством, яке приймає його для того, щоб він зміг накопичити необхідний йому досвід, пройшовши свій життєвий шлях, виконавши життєву програму. І з моменту появи людини на світ, а вірніше задовго до його народження (створення сім'ї, де зможе народитися дитина і т.д.) в силу вступає закон причини і наслідку - закон збереження енергії. Людина вступає в причинно-наслідкові зв'язки з природою, суспільством, планетою, Всесвіту. Саме вони визначатимуть ті життєві ситуації, які належить йому пройти. Завдання, що стоїть перед людиною - усвідомити своє місце в світі, щоб увійти в нього якомога гармонійніше, у всій повноті прояву тих потенціалів, які разом з датою народження приходять в наше життя і як ми проживемо її багато в чому залежатиме від усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків в системних відносинах. А саме, суб'єкт - об'єкт: природа - людина, людина - людина, людина - колектив, людина-суспільство, людина - планета, людина - Всесвіт.

Мета статті: метою кардинальної психології є донести до людства через загальні закономірності розвитку Всесвіту усвідомлення того, що людина - творець свого життя, життя планети, а причинно-наслідкові зв'язки є результат його творчості в навколишньому світі. «Що посієш, те й пожнеш». Філософія визначає «свідомості», притаманне всій системі відносин, як «відкритість світу». А ступінь «відкритості світу» визначається рівнем пізнавальної і перетворювальної креативності особистості в навколишньому світі. Через ці прояви в житті людини виникає троїстість системних відносин: суб'єкт - взаємозв'язок - об'єкт.

Інакше кажучи, взаємодія людини і навколишнього світу носить троїстий характер: відображення, преображення і перехідний процес, де:

- відображення - результат взаємодії на основі минулих досягнень - досвіду і рівня знання;
- перетворення - як результат відображення;
- перехідний процес - від творчості пізнання до творчої діяльності.

Отже, людина, вступаючи у взаємодію в навколишнім світом, проходить стадії:

- відображення = взаємозв'язок + аналіз
- преображення = взаємозв'язок + синтез.

Далі слід перехід на якісно новий щабель, де пізнана причина стає наслідком і цикл розвитку повторюється, але вже на новому якісному рівні, де для знову утворилася системи - над системи - те, що було причиною є наслідком. Повторення даної циклічності розвитку нескінченно в своєму прояві. Таким чином вибудовується